

UOT: 338.43, 636/637:338.23

SÜDLÜK MALDARLIQDA DAMAZLIQ İŞİNİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİ

Esmira Nazim qızı Lətifova, a.e.ü.f.d.

Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi, direktorun müşaviri

e-mail: esmira.latifova@atm.gov.az

Xülasə

Heyvandarlıqda damazlıq işinin əsas vəzifəsi yüksək məhsuldar heyvanların yetişdirilməsi, mövcud cinslərin yaxşılaşdırılması, yeni və daha səmərəli cinslərin yaradılmasıdır. Bu zaman damazlıq cins heyvanlar sənaye üsulu ilə saxlanmaq üçün yüksək adaptasiya xüsusiyyətlərinə malik olmalı, süd və ət istehsalı üçün tətbiq edilən bütünlüklə avtomatlaşdırılmış və mexanikləşdirilmiş sənaye texnologiyasının tələblərinə cavab verməlidir.

Məqalədə Azərbaycanda damazlıq heyvandarlığın, xüsusilə də südçülükdə damazlıq işinin mövcud vəziyyəti, damazlıq heyvandarlıq strukturunun və ümumilikdə damazlıq sisteminin qurulmasında dövlətin rolu, bu sahədə tətbiq edilən qanunvericilik aktları və dövlət tərəfindən həyata keçirilən stimullaşdırıcı tədbirlər, damazlıq sisteminin problemləri, problemlərin aradan qaldırılması və sistemin təkmilləşdirilməsi yolları araşdırılmışdır.

Gələcəkdə bizim şəraitə münasib olan elementlərdən istifadə edilməsi imkanlarının təkmilləşdirilməsi məqsədilə xarici damazlıq sistemlərinin analizinə geniş yer verilmişdir.

***Açar sözlər:** damazlıq heyvandarlıq, südlük maldarlıqda damazlıq işi, assosiasiyaların damazlıq heyvandarlıqda rolu, damazlıq heyvandarlıqda dövlətin rolu, damazlıq heyvandarlığın inkişaf etdirilməsi.*

Giriş

Əhalinin dayanıqlı ərzaq məhsulları ilə təmin edilməsi hər bir ölkə üçün strateji əhəmiyyət daşımaqda dövlətin siyasətinin əsasını təşkil edir. Ərzaq məhsulları arasında süd və süd məhsulları xüsusi əhəmiyyətə malikdir, çünki bu məhsullar insan orqanizmi üçün zəruri olan əvəzolunmaz amin turşuları ilə zəngindir. Bundan əlavə, süd və süd məhsulları yüksək keyfiyyətli zülal, müxtəlif vitamin və mikroelementlər, həmçinin insan orqanizmi üçün zəruri olan digər qida maddələrinin mənbəyidir. İnsan sağlamlığını, həmçinin cəmiyyətin sağlam inkişafını bu maddələrsiz təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.

Südlük maldarlıq sahəsi əhalinin təhlükəsiz qida maddələri ilə davamlı şəkildə təmin edilməsində əhəmiyyətli rol oynamaqla heyvandarlığın inkişafında xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Hal-hazırda respublikada 2681,8 min baş mal-qara, o cümlədən 1278,2 min baş inək və camış vardır. Son 30 ildə mal-qaranın sayı 1,4 dəfə, inək və camışların sayı 1,8 dəfə artmışdır. Bu dövrdə süd istehsalı 2,2 dəfə artaraq 2150,8 min tona çatmışdır.

Əvvəlki illə müqayisədə 2020-ci ildə süd istehsalı 3,4 faiz artmış və ölkənin bütün növ süd və süd məhsulları üzrə özünütəminat səviyyəsi 86,3% təşkil etmişdir.

Damazlıq südlük maldarlığın inkişaf etdirilməsi kifayət qədər süd və süd məhsulları istehsal edilməklə ölkəmizdə əhalinin bu məhsullara olan tələbatının təmin edilməsinə, idxaldan asılılığın azalması ilə bərabər yerli məhsulların ixracı üçün münasib bazanın formalaşdırılmasına da zəmin yaradacaqdır.

Südlük maldarlıqda damazlıq işinin elmi-təşkilati əsasları

Süd və süd məhsullarının davamlı və dayanıqlı istehsal edilməsi mənşəyi bəlli, yüksək məhsuldarlığa və sabit irsi əlamətlərə malik südlük istiqamətli cins heyvanların damazlıq məqsədilə yetişdirilməsi, onların təkrar istehsalının təmin edilməsi yolu ilə heyvandarlıq məhsullarının artırılması nəticəsində mümkündür.

Heyvanların damazlıq məqsədilə yetişdirilməsi və təkrar istehsalının təmin edilməsi damazlıq işinin əsasını təşkil edir. Damazlıq işi kənd təsərrüfatı heyvanlarının təsərrüfat faydalı əlamətlərinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilmiş zootexniki, seleksiya-genetik və təşkilati tədbirlərin kompleks sistemindən ibarətdir. Bu iş bütün heyvan və quş növləri (iri və xırda buynuzlu heyvanlar, atlar, dəvələr, quşlar, dovşanlar, xəz dəri heyvanlar, arılar, balıqlar, barama qurdları və digər) üzrə aparılır və hər bir növ üçün, eyni zamanda hər bir məhsuldarlıq istiqaməti üzrə qısa və uzunmüddətli xüsusi seleksiya-damazlıq proqramları hazırlanaraq həyata keçirilməsi təmin edilir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə kənd təsərrüfatı sahəsində çalışan mütəxəssislərin, elmi-tədqiqat müəssisələrinin, süni mayalama mərkəzlərinin və digər əlaqədar təşkilatların uzunmüddətli fəaliyyəti nəticəsində südcülük sahəsində möhkəm damazlıq sistemi formalaşmışdır.

Damazlıq işi hər bir ölkənin milli qanunvericiliyinə müvafiq olaraq hüquqi normativ sənədlərə əsasən dövlətin nəzarəti altında çoxşaxəli damazlıq təsərrüfat və qurumları tərəfindən həyata keçirilir. Çoxlu sayda südlük damazlıq təsərrüfatlarının mövcud olmasına baxmayaraq dövlət dəstəyi olmadığı təqdirdə bu təsərrüfatların heç də hamısı seleksiya işlərinin aparılmasında maraqlı deyildir. Seleksiya işlərinin aparılmasında yalnız o təsərrüfatlar maraqlıdırlar ki, onlar damazlıq heyvan satmaq və bu yolla daha çox gəlir əldə etmək imkanına malikdirlər.

Bu sahədə dövlətin rolu əsasən bazarda mövcud olan bütün iştirakçıların (istehsalçılar, emalçılar) fəaliyyətini koordinasiya etmək, onların səmərəli fəaliyyətini təmin etmək, həmçinin südlük heyvandarlıq sektorunun əsas iştirakçıları sayılan süd istehsalçılarna kömək göstərməkdən ibarətdir. Müxtəlif ölkələrdə dövlət tənzimlənməsi özünəməxsus şəkildə həyata keçirilir və ölkənin inkişaf strategiyası və milli maraqları nəzərə alınmaqla fərqli yanaşma tətbiq edilir.

İ.N. Tuzov və M.Q. Qriqoryeva (2016) qeyd edirlər ki, Çin və Braziliyada süd istehsalının intensiv şəkildə artırılmasında dövlət özü maraqlı olduğu üçün istehsal edilən məhsul dövlət tərəfindən fermerlərdən ən yüksək qiymətlə tədarük edilir və bununla yanaşı kapital xərclərinin (fermanın tikintisi, heyvanların satın alınması) nəzərəcarpacaq dərəcədə kompensasiya edilməsi üçün güzəştlər həyata keçirilir. Bunun əksinə olaraq Kanada, ABŞ və əksər Avropa ölkələrində fermerlər normadan artıq məhsul istehsal etmək problemi ilə qarşılaşdıqları üçün dövlət tərəfindən daxili

bazarda qiymətlərin kəskin düşməsinin qarşısının alınması və sahənin iqtisadi səmərəsinin qorunub saxlanması məqsədilə kvota tətbiqi, tədarük qiymətlərinin iki dəfə azaldılması, süd istehsalında lisenziyaların tətbiqi və s. kimi bir-şox məhdudlaşdırıcı tədbirlər həyata keçirilir [6].

Hər bir dövlət öz ölkəsində məhsul bolluğunun yaradılması üçün damazlıq siyasətinin formalaşdırılması, bu sahədə inkişaf perspektivlərinin müəyyən edilməsi, genetik meyarlardan istifadə etməklə heyvanların məhsuldarlıq keyfiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və məhsuldarlığın artırılması üçün seleksiya-damazlıq proqramlarının tətbiqi təşkilatların təkmilləşdirilməsində maraqlıdır.

Südlük maldarlıqda damazlıq işinin dövlət tənzimlənməsi sahəsində xarici təcrübə

Südlük maldarlıqda damazlıq işinin həyata keçirilməsi sahəsində oxşar cəhətlər olsa da, hər bir ölkənin özünəməxsus təşkilatı strukturu və fəaliyyət istiqamətləri mövcuddur.

Kanadada südlük sənayesinin dövlət tənzimlənməsi Kanada Kənd Təsərrüfatı və Kənd Təsərrüfatı Məhsulları Nazirliyinə (Ag-Canada) tabe olan Kanada Südçülük Komissiyası (CDC) tərəfindən həyata keçirilir. Ag-Canada federal kənd təsərrüfatı nazirliyi olmaqla ərzaq və kənd təsərrüfatı məhsulları, həmçinin ölkənin bütün fermalarında istehsal olunan məhsullar, onların emalı və marketinqi ilə bağlı məsələlər üzrə siyasətin formalaşdırılmasını həyata keçirir.

Bu ölkədə südlük maldarlıqda damazlıq işi **Kanada Süd Şəbəkəsi** (CDN) tərəfindən həyata keçirilir. Bu təşkilat 1995-ci ildə Kanada Federal Hökuməti tərəfindən ölkə üzrə bütün genetik qiymətləndirmə fəaliyyətinin özəlləşdirilməsi və damazlıq işinin dövlət tərəfindən daha çevik və bir mərkəzdən idarə edilməsi məqsədilə yaradılmışdır. Hal-hazırda Kanada Süd Şəbəkəsi bütün ölkəni əhatə etməklə altı istiqamətdə fəaliyyət göstərir (*Şəkil 1*).

Bütün südlük cinslərin genetik qiymətləndirilməsi və hesablama nəticələrinin nəşr edilməsi, həmçinin tədqiqat işlərinin nəticələri və alınan məlumatlar əsasında məsləhət xidmətinin göstərilməsi

Südlük heyvanların yaxşılaşdırılması sahəsində sənaye-dəstəyi ilə həyata keçirilən tədqiqat işlərinin koordinasiya edilməsi

Nəşrinə icazə verilən laktasiya nəticələri üzrə sənaye standartlarının və genetik qiymətləndirmənin aparılması üçün tələb edilən məlumatların koordinasiya edilməsi, Nəşr üzrə Etik Kodun tələblərinə riayət olunması

Südlük mal-qaranın yaxşılaşdırılması üçün Məlumat Mübadilə Sisteminin dayanıqlı inkişaf və istismarının təmin edilməsi

Üzv təşkilatlar arasında əlaqələrin qurulması üçün potensial imkanların aşkar və təşviq edilməsi sahəsində katalizator rolunu oynaması

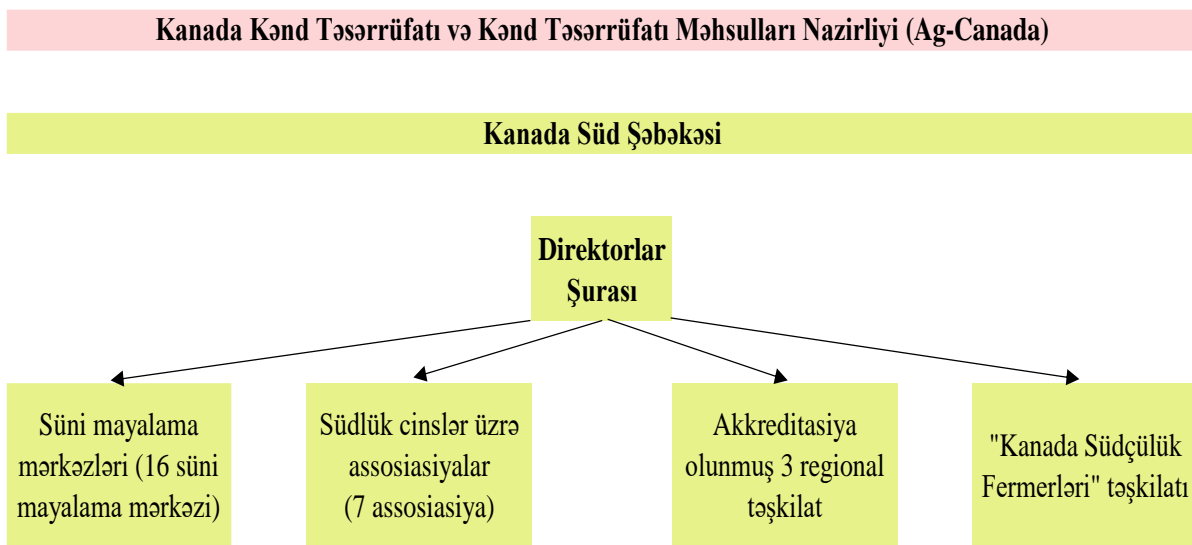
Öz səlahiyyətlərindən Kanada Süd Şəbəkəsinin üzv təşkilatları və ya Kanadanın süd istehsalçılarının xeyrinə istifadə edən beynəlxalq qurum və tərəfdaş təşkilatlara xidmət göstərilməsi

Mənbə: [11] əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Kanada Süd Şəbəkəsinin tərkibinə 4 istiqamət üzrə fəaliyyət göstərən üzv təşkilatlar daxildir:

1. Kanadanın buğa toxumu istehsalı və satışı ilə məşğul olan bütün süni mayalama şirkətləri;
2. Milli səviyyədə heyvanların identifikasiyasını və onların damazlıq kitabında qeydiyyatını, həmçinin təsərrüfatlarda mövcud heyvan tiplərinin klassifikasiyası (hər bir naxırda cinslər üzrə heyvanların sayı) proqramını həyata keçirən südlük cinslər üzrə bütün assosiasiyalar;
3. Südlük təsərrüfatların qeydiyyatını həyata keçirən və Kanadada rəsmi akkreditasiya olunmuş üç regional təşkilat;
4. Kanadanın bütün süd istehsalçılarından maraqlarını ifadə edən "Kanada Südcülük Fermerləri" təşkilatı (*Sxem 1*).

Sxem 1. Kanadada damazlıq işinin idarəedilməsi üzrə struktur

Mənbə: [11] əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Bütün təşkilatların təqdim etdiyi məlumatlar Kanada Süd Şəbəkəsinə daxil edilir və proqram tərəfindən hər bir heyvanın (inək, düyə, buğa, cavan) kompleks göstəriciləri əsasında genetik indekslər hesablanır. Genetik indekslər Şəbəkənin internet sahifəsində yerləşdirilir, istənilən zaman heyvan sahibləri və müvafiq qurumlar tərəfindən damazlıq işinin həyata keçirilməsində istifadə edilir.

Kanada Süd Şəbəkəsi əsasən süd istehsalçılarından ibarət 8 nəfər üzvü olan Direktorlar Şurası (İdarə Heyəti) tərəfindən idarə edilir. Üzvlər 25 təşkilatın təqdim etdiyi nümayəndələr arasından səsvermə yolu ilə seçilir. Məsələn, Süni mayalama mərkəzləri - 3, Damazlıq assosiasiyaları - 2, "Kanada Südcülük Fermerləri" – 1 nəfər direktorla təmsil edilir.

İstehsalçı və sahə barədə məlumatların, həmçinin texniki məlumatların toplanması, eyni zamanda fəaliyyətin qiymətləndirilməsi məqsədilə istifadəçilərdən rəy alınması və yekunda CDN-ə müxtəlif tapşırıqların yerinə yetirilməsi üzrə tövsiyə verilməsi üçün Şəbəkənin İdarə Heyəti tərəfindən üç Məsləhət Şurası təyin edilir:

- Genetik Qiymətləndirmə Şurası;
- Südlük Heyvanların İnkişafı və Genetik Tədqiqatlar Şurası;
- Süd Sənayesində Standartlar Şurası.

Genetik Qiymətləndirmə Şurası (GEB) – məlumatların toplanması, metodologiya, cinslərin yaxşılaşdırılmasının strategiyası və s. daxil olmaqla Kanadada mövcud olan südlük mal-qaranın genetikası ilə bağlı bütün məsələlərə cavabdehlik daşıyır. Şura 12 nəfərdən ibarətdir (3 nəfər – süd istehsalçısı, 4 nəfər – süd sənayesinin nümayəndələri, 4 nəfər – texniki ekspert və 1 nəfər seçilməyən üzv - Kanada Südcülük Şəbəkəsinin baş meneceri). Şuranın sədri hər il seçmə yolu ilə üzvlər arasından seçilir.

Südlük Heyvanların İnkişafı və Genetik Tədqiqatlar Şurası (DairyGen) – südlük mal-qaranın genetik yaxşılaşdırılması sahəsində elmi-tədqiqat işləri üzrə prioritetlərin müəyyənəşdirilməsi, layihə təkliflərinin nəzərdən keçirilməsi və təsdiq edilən layihələrin süd sənayesi fondlarına yönəldilməsinə cavabdehdir. Şuranın 14 üzvü vardır (istehsalçılar, sənaye ekspertləri və elmi işçilər). Hər il südlük mal-qaranın genetikası və genomiksi sahəsində tədqiqat aparən universitetlər və ya dövlət tədqiqat mərkəzləri layihə təkliflərini Şuraya təqdim edirlər.

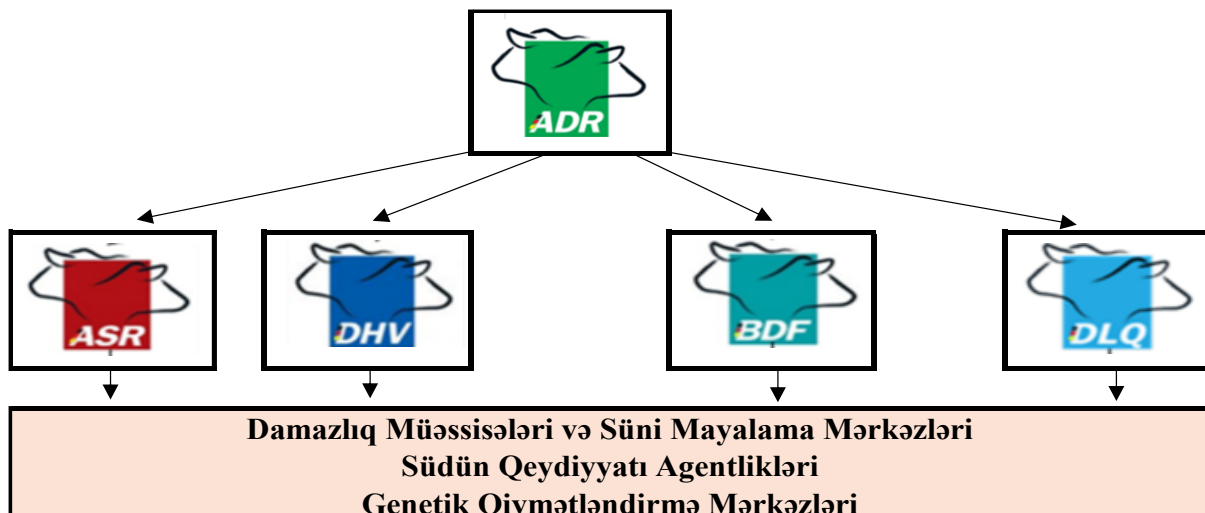
Süd Sənayesində Standartlar Şurası (Industry Standards Committee) – Süd sənayesi təşkilatlarının adından çıxış edən bu Şura mal-qaranın genetik qiymətləndirilməsi və südün monitorinqinin aparılmasına icazə verilən naxırlar üçün standartların müəyyən edilməsi, genetik qiymətləndirmənin aparılması üçün tələb edilən laktasiya göstəriciləri və məlumatların nəşr edilməsinə cavabdehdir. Şuranın süni mayalama mərkəzləri, cins və naxırların qeydiyyatı, assosiasiyalar və Kanada Südcülük Şəbəkəsinin nümayəndələrindən ibarət 8 nəfər üzvü vardır [12].

Almaniya Federativ Respublikasında 2013-cü ildə 12,5 milyon iribuynuzlu heyvan, o cümlədən 4,2 milyon sağlam inək mövcud olmuşdur. 12,5 milyon baş iribuynuzlu heyvan 161500 fermaya məxsusdur.

Bu ölkədə südlük damazlıq heyvanların qeydiyyatına ciddi diqqət yetirilir. Belə ki, hər ay ölkədə mövcud olan sağlam inəklərin 86%-nin qeydiyyatı aparılır: 4,2 milyon baş sağlam inəkdən hər ay qeydiyyata alınan 3,6 milyon baş, o cümlədən Damazlıq Kitabında qeydiyyata olan 2,7 milyon baş təşkil edir. İnəklərin 67,3%-i “Holştin” cinsinə mənsubdur.

Ölkədə müxtəlif assosiasiyalara məxsus 65 üzv təşkilat mövcud olsa da, onların hamısı bir çətir altında, yəni Almaniya Heyvandarlar Federasiyası altında formalaşmış və dövlətin nəzarəti altında bir mərkəzdən idarə edilir (*Sxem 2*).

Sxem 2. Almaniya da damazlıq işinin dövlət tənzimlənməsi

Mənbə: [10] əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

ADR – Almaniya Heyvandarlar Federasiyası

ASR – Cənubi Almaniya Heyvandarlıq Təşkilatları Federasiyası və Süni Mayalama Təşkilatları Federasiyası

DHV – Almaniya Holştin Assosiasiyası

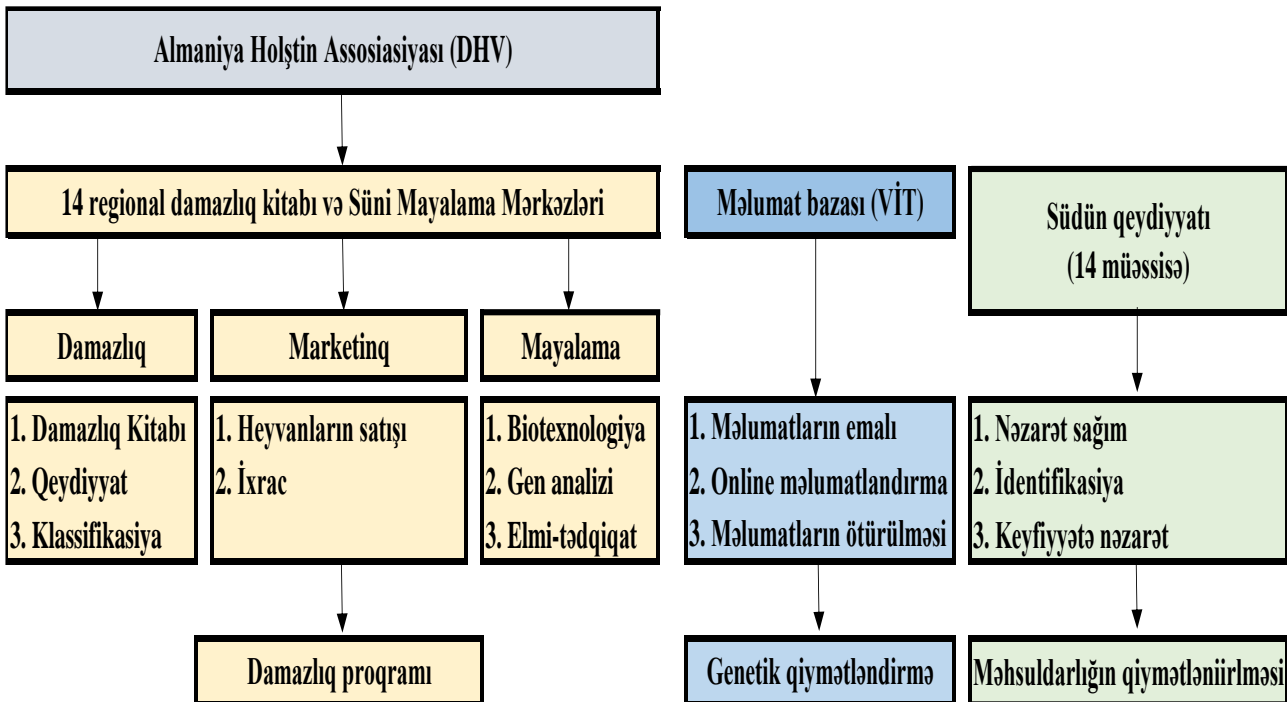
BDF – Almaniya Ətlik Qaramal Yetiştirənlər Federasiyası

DLQ – Almaniya Heyvandarlıq Məhsullarının Keyfiyyətinə Nəzarət Assosiasiyası

Ölkədə mövcud olan digər üzv təşkilatların (Damazlıq Müəssisələri və Süni Mayalama Mərkəzləri, Südün Qeydiyyatı Agentlikləri və Genetik Qiymətləndirmə Mərkəzləri) hamısının fəaliyyəti Almaniya Heyvandarlar Federasiyasının nəzarəti altında 4 təşkilat (ASR, DHV, BDF və DLQ) tərəfindən idarə edilir.

Almaniyada seleksiya-damazlıq proqramları hər bir cinsin öz assosiasiyası tərəfindən həyata keçirilir. Ölkədə neçə cins varsa, o qədər də assosiasiya mövcuddur [11]. Holştin Assosiasiyasının təmsalında Almaniya seleksiya-damazlıq proqramlarının həyata keçirilmə mexanizmi əks olunmuşdur (*Sxem 3*).

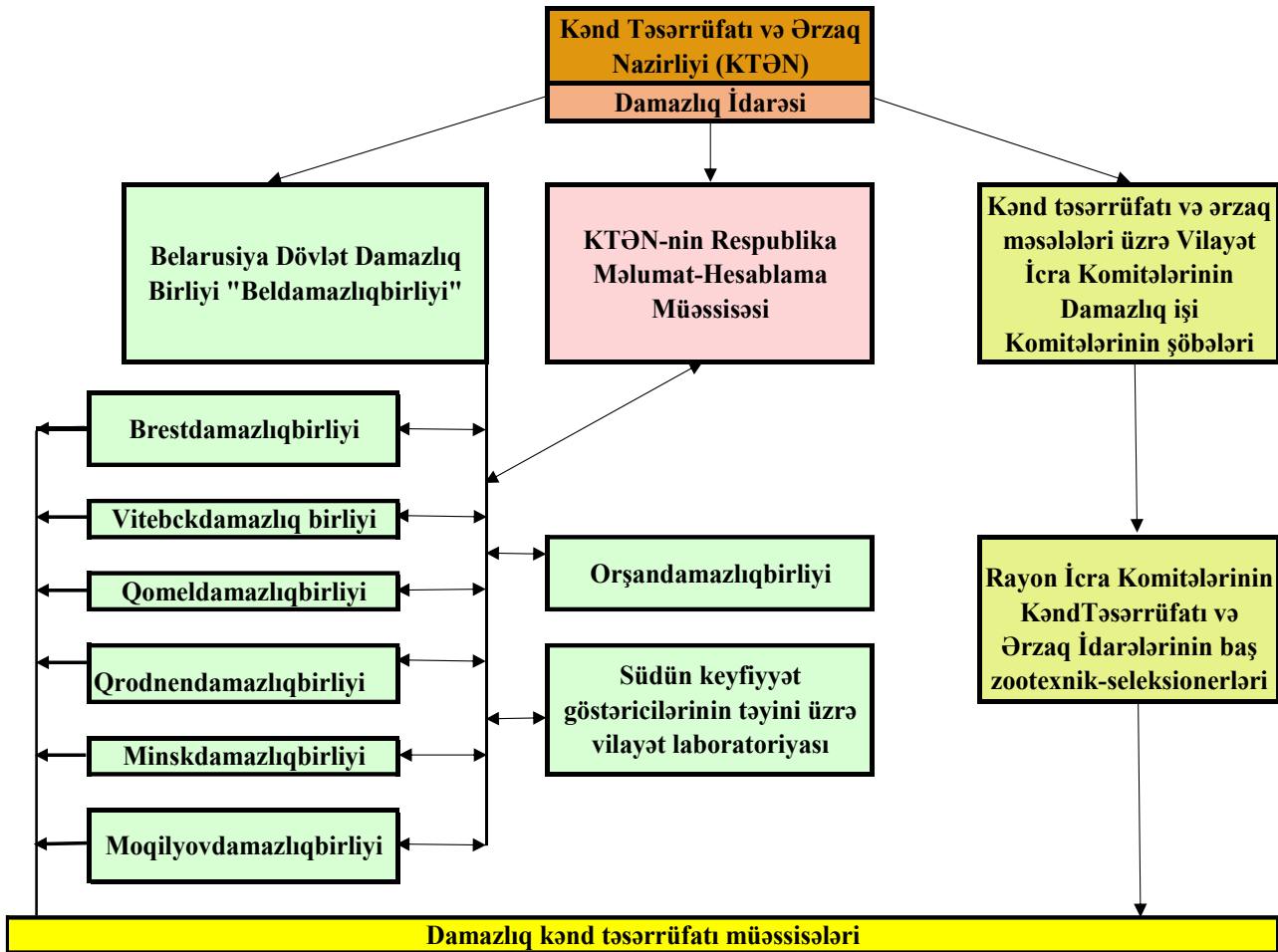
Sxem 3. Almaniya seleksiya-damazlıq proqramlarının həyata keçirilmə mexanizmi

Mənbə: [10].

Belarus Respublikasında südlük maldarlıqda damazlıq işinin idarə edilməsi və bu işə nəzarət dövlət səviyyəsində - Kənd Təsərrüfatı və Ərzaq Nazirliyi tərəfindən, vilayət səviyyəsində - vilayət icra komitələrinin nəzdində fəaliyyət göstərən kənd təsərrüfatı və ərzaq komitələrinin damazlıq şöbələri tərəfindən, rayon səviyyəsində - rayon icra komitələrinin nəzdində fəaliyyət göstərən kənd təsərrüfatı və ərzaq idarələrinin baş zootexnik-seleksionerləri tərəfindən həyata keçirilir (*Sxem 4*).

Sxem 4. Belarus Respublikasında südlük maldarlıqda damazlıq işinin strukturu

Mənbə: [7] əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Dövlət damazlıq xidmətinin səlahiyyət və vəzifələri Belarus Respublikasının Konstitusiyası, “Damazlıq heyvandarlıq haqqında” Qanun və digər normativ-hüquqi aktlarla tənzimlənir.

Dövlət südlük damazlıq xidmətinin əsas vəzifələri:

- Südlük damazlıq işi üzrə dövlət proqramlarının icrasının təmin edilməsi;
- Südlük damazlıq işi sahəsində qabaqcıl təcrübənin və elmi nailiyyətlərin, damazlıq heyvanların süni mayalandırılması sahəsində progressiv texnologiyaların, embrion köçürülməsi və damazlıq cavan heyvanların yetişdirilməsinin təmin edilməsi;
- Südlük damazlıq sahəsində dövlət məlumat sisteminin yaradılması və fəaliyyətinin təmin edilməsi;
- Südlük damazlıq müəssisələrinin uçotunun aparılması, damazlıq heyvanların dövlət reyestrində qeydiyyatı;
- Südlük damazlıq heyvanların genetik göstəricilərinin qiymətləndirilməsi və məhsuldarlığının müəyyən edilməsi və s.

Respublika “Beldamazlıqbirliyi” altı vilayət dövlət damazlıq müəssisələrinin naxırlarının bərpası üçün lazım olan buğaların yetişdirilməsi üzrə ixtisaslaşan “Orşandamazlıqbirliyi” və Respublika Süd Laboratoriyasının idarə edilməsi və koordinasiya məqsədilə yaradılmışdır.

Hər bir vilayətdə respublika seleksiya proqramlarının həyata keçirilməsi üçün damazlıq müəssisələri yaradılmışdır. Genetika-seleksiya mərkəzləri statusu daşıyan bu mərkəzlərin əsas vəzifəsi toxum və embrion alınması, saxlanması və realizə edilməsi, həmçinin mülkiyyət formasından asılı olmayaraq istənilən təşkilat və müəssisələrin damazlıq heyvanlarla təmin edilməsidir.

Südlük maldarlıqda seleksiya proqramlarının həyata keçirilməsi üçün əsas şərt tələb olunan səviyyədə avadanlıqla təmin edilmiş süd laboratoriyalarının olmasıdır. Süd laboratoriyalarının əsas məqsədi süddə yağ və zülalın, laktoza və urinin, həmçinin somatik hüceyrələrin təyin edilməsidir. Hal-hazırda ölkədə 6 vilayətin hər birində bir süd laboratoriyası mövcuddur. Onlar damazlıq müəssisələrinin nəzdində fəaliyyət göstərməklə hər bir təsərrüfat və süd emalı müəssisələrindən süd nümunələrinin götürülməsi, analiz edilməsi və nəticəsi barədə sifarişçiyə məlumat verilməsi ilə məşğuldurlar.

Azərbaycan Respublikasında südlük maldarlıqda damazlıq işinin təşəkkülü

Azərbaycanda damazlıq işi 1990-cı ilədək, yəni sosialist sistemi dağılana qədər SSRİ-nin digər respublikalarında olduğu kimi kollektiv təsərrüfatlarda və dövlət damazlıq müəssisələrində həyata keçirilirdi. Respublikada mövcud olan təsərrüfatların cins mal-qara ilə təmin edilməsi əsasən Rusiyanın müxtəlif regionlarından, Ukrayna və Pribaltika respublikalarından yüksəkməhsuldar damazlıq cins heyvanların gətirilərək zootexniki tədbirlərə uyğun şəkildə təmizlikdə yetişdirilməsi yolu ilə həyata keçirilirdi.

Kənddən gətirilən damazlıq heyvanların məhsuldarlıq və damazlıq keyfiyyətlərinin qorunub saxlanması və sonrakı nəsillərə ötürülməsi üçün onlar əsasən yem bazası və saxlanma şəraiti daha yaxşı olan kolxoz və sovxozlara, həmçinin dövlət damazlıq müəssisələrinə verilir və bu təsərrüfatlarda həmin heyvanlardan yüksək göstəricilər əldə olunurdu. Dövlət damazlıq müəssisələrində yetişdirilən cins heyvanlar, həmçinin əhaliyə satılmaq üçün istifadə edilirdi.

Ölkədə 1990-cı illərin əvvəllərində kənd təsərrüfatında aparılan islahatlar nəticəsində kollektiv təsərrüfatların ləğv edilməsi, torpaqların və ictimai təsərrüfatların əmlakının özəlləşdirilməsi nəticəsində cins heyvanların heyvandarlıq sahəsində təcrübə və vərdişlərə malik olmayan əhaliyə verilməsi, heyvanların süni mayalandırılması üçün yaradılmış strukturun dağılması nəticəsində göstərilən xidmətlə bərabər cins heyvanların kənddən alınmasının da dayandırılması az zaman ərzində təmizqanlı heyvanların sayının azalması və cins tərkibinin itirilməsi, heyvanlar arasında qısırlıq faizinin yüksəlməsi və digər neqativ halların yaranmasına səbəb olmuşdu.

O dövrdə bütün növlər üzrə heyvanların sayı və istehsal göstəriciləri kəskin şəkildə aşağı düşmüşdü. Belə vəziyyətdə dövlət damazlıq müəssisələrinin əvvəlki qaydada fəaliyyət göstərməsi də çətinləşmişdi.

Bu vəziyyət bir müddət davam etsə də, əsaslı aqrar islahatların həyata keçirilməsi, habelə 1994-cü ildə “Əsrin Müqaviləsi”nin imzalanması ilə Azərbaycanda neft sənayesinin yenidən vüsət alması və artıq 2000-ci ildən başlayaraq bu sənayenin sürətlə inkişaf etməsi az zaman ərzində ölkəmizin iqtisadi cəhətdən güclənməsi, yerli əhalinin maddi-rifah halının tədricən yaxşılaşması, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün hüquqi bazanın və münbit şəraitin yaradılması, biznes fəaliyyətinə dövlət təminatı

digər sahələrdə olduğu kimi heyvandarlıq sahəsində də canlanma yaranmasına və əhalinin heyvandarlığa marağının artmasına şərait yaratdı.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 21 avqust tarixli 3000 nömrəli “Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının toxum, gübrə və damazlıq heyvanları ilə təmin edilməsinə əlavə dəstək verilməsi barədə” Sərəncamına əsasən “Damazlıq heyvanların 50 faiz güzəştə lizinq yolu ilə heyvandarlıqla məşğul olan kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara satılması Qaydaları” işlənib hazırlandı və 2009-cu ildən ölkəyə yenidən digər ölkələrdən, xüsusilə də Avropadan yüksəkməhsuldar cins inəklərin idxal edilməsinə başlandı.

Bunun nəticəsində dövlət damazlıq müəssisələri ilə yanaşı, idxal olunan yüksəkməhsuldar cins heyvanlardan ibarət yeni özəl südcülük təsərrüfatlarının qurulması üçün münbit şərait yarandı.

Yeni yaranmış özəl südcülük təsərrüfatlarında 9997 baş iribuynuzlu mal-qara, o cümlədən 4297 baş inək olmaqla 2008-2009-cu illərdə malların sayı 815, inəklərin sayı isə 893 baş artmış, hər inəkdən orta süd məhsuldarlığı əvvəlki illərə nisbətən 352 kq artaraq 2395 kq-a çatdırılmışdı. Hətta bəzi iri təsərrüfatlar müasir texnika və texnologiyalardan istifadə etməklə hər inəkdən illik süd məhsuldarlığını 5346 kq-a çatdırmağa nail olmuşdular.

Qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi məqsədilə 2009-cu ildən etibarən dövlət tərəfindən həyata keçirilən stimullaşdırıcı tədbirlər, xüsusilə də heyvandarlıqda yeni subsidiya qaydalarının geniş miqyasda tətbiq edilməsi, xaricdən yüksəkməhsuldar heyvanların idxal edilərək güzəştli şərtlərlə fermerlərə satılması nəticəsində son 12 il ərzində Azərbaycana 38082 baş təmizqanlı müxtəlif cinsli boğaz düyələr gətirilmişdir ki, onların da 60%-ni südlük “Holştin” inəklər (22842 baş) təşkil etmişdir (*Cədvəl 1*).

Cədvəl 1. 2009-2020-ci illərdə idxal olunmuş südlük damazlıq mal-qaranın sayı, baş

İllər	Holştin-Friz	Simmental	Şvis	Şarole	Aberdin-anqus	Camış	Digər	Cəmi
2009	423	150	197	0	0	0	0	770
2010	374	318	183	0	25	0	0	900
2011	1600	0	0	0	0	0	0	1600
2012	3012	0	0	0	0	0	0	3012
2013	3434	355	0	624	0	0	0	4413
2014	927	0	0	0	0	0	0	927
2015	4868	1762	0	0	0	0	0	6630
2016	1370	3227	5	3	2	2	0	4609
2017	2,375	1277	0	0	0	0	0	3652
2018	3,101	1889	0	0	0	125	0	5115
2019	691	689	0	0	0	0	0	1380
2020	667	3200	7	0	1059	0	141	5074
Cəmi	22842	12867	392	627	1086	127	141	38082

Mənbə: Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi

Bununla yanaşı, süni mayalama strukturunun yenidən bərpa edilməsi və heyvanlar arasında süni mayalamanın geniş tətbiq edilməsi yerli heyvanların cins tərkibinin yaxşılaşdırılması və bu yolla onların məhsuldarlığının tədricən yüksəldilməsi, həmçinin ölkədə cins heyvanların xüsusi çəkisinin artırılması istiqamətində müsbət nəticələrin əldə edilməsinə nail olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin 2015-ci il kənd təsərrüfatı siyahıyaalınmasının nəticələrinə görə ölkədə mövcud 2452275 baş inəyin 5,3%-ni (129472 baş) əsasən məzlərdən ibarət müxtəlif cinslərə malik inəklər, qalan 2322803 başı, yəni 94,7%-ni isə cins tərkibini itirmiş yerli inəklər təşkil etmişdir [4]. O cümlədən, kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan müəssisələrdə cins inəklərin sayı 24584 baş olmuşdur ki, ondan da 834 baş inək dövlət müəssisələrinə aid olmuşdur (*Cədvəl 2*).

Cədvəl 2. İnəklərin cinslər üzrə sayı, baş

Cinslər	Bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə	Kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan müəssisələr üzrə	O cümlədən, dövlət müəssisələri üzrə
Cəmi inəklər	2452275	34 592	1 659
O cümlədən:			
Şvis	20675	4594	8
Qonur Qafqaz	10944	156	0
Qonur Latviya	541	0	0
Qonur Karpat	546	0	0
Qırmızı Eston	2907	166	0
Qırmızı Səhra	1421	15	0
Kostroma	904	28	0
Simmental	8139	6220	12
Qara-ala	28311	5046	753
Lebedin	875	700	0
Hallovey	624	0	0
Ağbaş Qazax	356	0	0
Holştin-Friz	7425	5067	8
Zebu	197	53	50
Digər xarici cinslər	45607	2539	3
Cəmi cins inəklər	129472	24584	834
Yerli cinslər	2322803	10008	825

Mənbə: [4]

Damazlıq heyvanların idxal edilməsində məqsəd heyvandarlıq məhsulları istehsalının idxal olunmuş heyvanlar hesabına yüksəldilməsi, həmçinin yüksəkməhsuldar genetik materialdan istifadə etməklə yerli heyvanların genetik keyfiyyətlərinin daha sürətlə və az vaxt sərf etməklə yaxşılaşdırılmasına nail olmaqdır [8; 9].

Bu, ilk baxışda asan və səmərəli hesab edilsə də, əslində cədvəldən görüldüyü kimi naxırın 94,7%-ni təşkil edən azməhsuldar yerli inəklərin genetik potensialının hər il xaricdən 1500-2000 baş

cins inək idxal edilməsi yolu ilə yaxşılaşdırılması qeyri-mümkündür. Bundan əlavə, uzun müddət bu prosesin davam etməsi, yəni ölkəyə yerli şəraitə və mövcud yemləmə texnologiyasına uyğunlaşmamış xaricdən hər biri 5-6 min AZN dəyərində olan inəklərin idxal edilməsi son nəticədə iqtisadi baxımdan səmərəli olmaya bilər.

Bununla bərabər nəzərə alsaq ki, yüksəkməhsuldar heyvanlar xəstəliklərə qarşı həddindən artıq həssas olmaqla ölkəmizdə mövcud olmayan xəstəliklərin daşıyıcısı kimi də baytarlıq xərclərinin artması və idxalın iqtisadi səmərəsinin azalmasına səbəb olurlar.

Həm Azərbaycanın, həm də, digər ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, adaptasiya keyfiyyətləri nəzərə alınmadan, mənşə ölkəsində olan səviyyədə yemləmə və saxlama şəraiti yaradılmadan heyvanların kütləvi şəkildə idxal edilməsi bu heyvanların az zaman ərzində yaşamaq və nəsilvermə qabiliyyətinin itirilməsi nəticəsində çıxış edilməsi və ya tələf olması ilə nəticələnir. Məsələn, Rusiyada 1-ci laktasiyada idxal olunmuş heyvanların süd məhsuldarlığının yerli heyvanlara nisbətən yüksək olmasına baxmayaraq onların 40%-i müxtəlif səbəblərdən çıxışa məruz qalmış, 2-ci laktasiyada onların məhsuldarlığı yerli heyvanlardan fərqlənməmiş, 3-cü laktasiyanın ortalarında isə məhsuldarlığın az olması səbəbindən və yerli populyasiyanın genetik potensialına nəzərəçarpaq dərəcədə təsir etmədiklərindən çıxış edilməşlər [9].

Bu baxımdan ölkənin özünün damazlıq nüvə təsərrüfatlarına malik olması, bu təsərrüfatlarda yüksəkməhsuldar südlük cinslərin yetişdirilməsi, zootexniki uçotun düzgün qurulması, məhsuldarlıq göstəricilərinin uçotunun və damazlıq heyvanların qeydiyyatının aparılması, onların damazlıq sertifikatı ilə təmin edilməsi, yetişdirilən heyvanların əhaliyə və fermerlərə satışının təşkil edilməsi və digər elmi-təşkilatı şərtlərə əməl edilməsi əsas şərtlərdir.

Hal-hazırda isə bizim ölkəmizdə damazlıq südcülük dedikdə əsasən aşağıdakılar başa düşülür:

- 1. Digər ölkələrdən genetik material kimi damazlıq cins heyvanların idxal edilərək yerli şəraitə uyğunlaşmış yeni nəsil alınması üçün yetişdirilməsi (bunun üçün güclü yem bazası və yüksək standartlara malik saxlanma şəraiti tələb edilir);*
- 2. Yerli təsərrüfat-reproduktorlarda yetişdirilən damazlıq cins heyvanların fermerlərə satışı;*
- 3. Yerli heyvanların genetik və məhsuldarlıq keyfiyyətlərinin süni mayalanma yolu ilə yaxşılaşdırılması (bu yolla bir neçə ildən sonra naxırda olan bütün heyvanların təmizqanlı yüksəkməhsuldar heyvanlarla əvəz edilməsi mümkündür).*

Lakin südlük maldarlıqda damazlıq məsələlərindən danışdıqda təkcə yuxarıda qeyd edilən işlərin görülməsi kifayət sayılır. İnkişaf etmiş ölkələrdən fərqli olaraq bizim ölkəmizdə mövcud olan saysız-hesabsız fərdi, ailə-kəndli və ev təsərrüfatlarında mal-qara arasında demək olar ki, damazlıq-seleksiya işləri aparılmır və əhalinin bu barədə məlumatı belə yoxdur.

Yüksəkməhsuldar cins heyvanların yemləndirilməsi, xüsusi qaydada bəslənməsi və saxlanması düzgün təşkil edilmir. Fərdi təsərrüfatlarda heyvanların nəinki identifikasiyası (süni mayalanmaya cəlb edilənləri çıxmaq şərtilə), hətta məhsuldarlıq göstəricilərinin uçotu kağız formatında belə aparılmır. Digər heyvanlardan daha yüksək məhsuldarlıq göstəriciləri ilə fərqlənən südlük inəklərin ən azından sadə seleksiya üsulu ilə seçilməsi, onlardan alınan balaların ayrıca və daha yaxşı şəraitdə saxlanması yolu ilə damazlıq xəttin yaradılması həyata keçirilmir. Yalnız son illərdə dövlət tərəfindən geniş tətbiq edilən subsidiyalar nəticəsində heyvanların süni mayalandırılmasına əhalinin marağının

artması müəyyən nikbinlik hissi yaratsa da, yerli heyvan sahiblərinin maarifləndirilməsi istiqamətində təbliğat və təşviqat işlərinin aparılmasına ehtiyac vardır.

Mövcud iri təsərrüfatlarda bu sahədə müəyyən işlər görülsə də, ölkədə südlük maldarlıqda vahid damazlıq sisteminin qurulması, damazlıq işinin müasir qaydada təşkili və dayanıqlı inkişaf etdirilməsi üçün həm iri, həm də fərdi təsərrüfatlarda əsaslı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir.

Yuxarıda qeyd edilənlərlə yanaşı, damazlıq sahəsində mövcud olan problemlər həmçinin son illər zootexnik-seleksionerlərin sayının demək olar ki, sıfıra enməsi, heyvandarlar arasında fərdi və damazlıq heyvandarlıq sahəsində ailə ənənəsinin yoxluğu, heyvanların yetişdirilməsi, seleksiya və genetikası sahəsində təcrübə və biliklərin məhdudluğu, bəzi hallarda cins heyvanların yerli heyvanlarla birlikdə saxlanması və onlara yerli inək kimi qulluq edilməsi, yüksək məhsul alınmasına imkan verən lazımı yem bazasının yaradılmaması, süd istehsalı, qəbulu və emalı şəbəkəsinin düzgün fəaliyyət göstərməməsi, emalçılar tərəfindən süd məhsuluna görə ödənişlərin aylarla gecikməsi, südün qiymətinin mövsümdən asılı olaraq dəyişməsi ilə də bağlıdır.

Bu və digər faktorlar nəticəsində 2010-2015-ci illərdə yeni yaranmış təsərrüfatlar tənəzzülə uğramağa başlamış, bir çox südcülük fermaları öz fəaliyyətinə xitam vermək, digərləri mal-qaranın sayını azaltmaq məcburiyyətində qaldığından çox az sayda təsərrüfatlar damazlıq funksiyalarını məhdud çərçivədə saxlaya bilmişlər.

Azərbaycan Respublikasında südlük maldarlıqda damazlıq işinin dövlət tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi

Ölkəmizdə damazlıq işlərinin təşkili və idarə edilməsinin iqtisadi və hüquqi əsaslarının müəyyən olunması, damazlıq subyektləri arasında münasibətlər və müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyətləri “Damazlıq heyvandarlıq haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2007-ci il 18 dekabr tarixli 516-IIIQ nömrəli Qanunu ilə tənzimlənir. Bu Qanuna əsasən, dövlətin vəzifələri heyvandarlıq sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsi və həyata keçirilməsi, damazlıq heyvandarlıq sahəsində dövlət nəzarətinin və damazlıq heyvanların dövlət qeydiyyatının təşkil edilməsi, damazlıq ehtiyatlarının sertifikatlaşdırılması, damazlıq heyvandarlığın inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədar seleksiya-damazlıq proqramlarının hazırlanması və onların həyata keçirilməsinə nəzarət edilməsi, damazlıq heyvandarlıq sahəsində elmi tədqiqat işlərinin əlaqələndirilməsi, bu sahədə kadrların hazırlanması və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər məsələlərin həyata keçirilməsindən ibarətdir [1].

Qanunvericiliyə əsasən, Azərbaycanda damazlıq heyvandarlığa dövlət nəzarəti müvafiq icra hakimiyyəti orqanı - Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir və dövlət nəzarətinin aşağıdakı istiqamətlərdə olması nəzərdə tutulmuşdur:

Damazlıq heyvanların və heyvan qruplarının Dövlət Reyestri və Dövlət Damazlıq Kitablarının (DDK) tərtib edilməsi və aparılması qaydalarının müəyyən edilməsi;

Cins heyvanların uçotunun müvafiq qurumlarla birgə aparılması, Azərbaycan Respublikasında yetişdirilən heyvanların cins tərkibinin müəyyən edilməsi, habelə damazlıq pasportu (şəhadətnaməsi) olan cins heyvanların sayı və damazlıq keyfiyyəti haqqında məlumatların dəqiqləşdirilməsi;

Seleksiya-damazlıq proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi haqqında təlimatların müəyyən edilməsi;

Damazlıq heyvanların yetişdirilməsi və bonitirəsi üzrə təlimatların hazırlanması;

Damazlıq törədici heyvanların yoxlanması və qiymətləndirilməsi, törədicilərin istifadə istiqamətlərinin müəyyən edilməsi;

Heyvandarlıq təsərrüfatlarına damazlıq statusunun hər bir heyvan növü və cinsi üzrə təsdiq edilmiş normalar, tələb və şərtlər əsasında verilməsi;

Yerli heyvan cinslərinin tanınması, patentləşdirilməsi və damazlıq özəklərinin qorunması.

Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasında damazlıq heyvandarlıq və damazlıq işi ilə bağlı yuxarıda qeyd edilənlərlə yanaşı digər məsələlərin də həyata keçirilməsi üçün dünyada qəbul edilmiş norma və standartların bazasında müəyyən hüquqi sənəd və normativlər hazırlanmış və dövlət orqanlarının (Nazirlər Kabineti və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi) səlahiyyətləri müəyyən edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında heyvandarlıqda damazlıq işinin təşkili üzrə normativ hüquqi bazanın inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır və damazlıq işinə məsul olan əlaqədar qurumların fəaliyyət mexanizmi, eyni zamanda idarəetmənin müxtəlif mərhələlərində icra mexanizmi və digər məsələlərin həlli istiqamətində görülən işlərin təkmilləşdirilməsi zəruridir.

Bununla bağlı ilkin olaraq aşağıdakı tədbirlərin təcridən və davamlı şəkildə həyata keçirilməsi yaxın gələcəkdə Azərbaycan Respublikasında südlük maldarlıqda damazlıq işinin təkmilləşdirilməsinə imkan verəcəkdir:

- Digər ölkələrin təcrübəsindən istifadə etməklə damazlıq sisteminin yuxarıdan aşağıya funksional strukturunun yaradılması;
- Damazlıq sistemə daxil olan əlaqədar qurumların təyin edilməsi, onlar arasında tabeçilik prinsiplərinin və işləmə mexanizminin müəyyən edilməsi;
- İlk növbədə bütün südçülük təsərrüfatlarının və bu təsərrüfatlarda mövcud olan hər bir heyvanın qeydiyyatının təşkili;
- Heyvanların məhsuldarlıq göstəricilərinin (südü hər baş üzrə miqdarı, tərkibi və s.) müəyyən edilməsi və qeydiyyatının aparılması üçün yerli südçülük laboratoriyalarının yaradılması;
- Heyvanların doğulandan axırncı təyinat nöqtəsinədək izlənməsi, istifadə edilən baytarlıq preparatları, yem əlavələri, süni mayalamada istifadə edilən materialların bazasının yaradılması, həmçinin ölkə ərazisində zootexniki tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün vahid avtomatlaşdırılmış analitik-məlumat seleksiya sisteminin qurulması;
- Analitik-məlumat seleksiya mərkəzində heyvanların kompleks göstəricilərinə əsasən genetik indekslərinin hesablanması və onlardan seleksiya-damazlıq proqramlarında istifadə edilməsi;
- Yerli heyvanların süni mayalandırılmasının daha geniş miqyasda tətbiq edilməsi və fərdi sahibkarların təmizqanlı heyvan alınmasına marağının artırılması üçün subsidiyaların 4-cü nəsflə qədər davam etməsi şərtlərinin müəyyən edilməsi;
- Damazlıq təsərrüfatlarda yetişdirilən damazlıq törədici heyvanların yoxlanması və qiymətləndirilməsi üçün Respublika Süni Mayalama Mərkəzinin və Heyvandarlıq Elmi-Tədqiqat İnstitutunun elmi-texniki potensialından istifadə edilməsi üçün lazımi tədbirlərin görülməsi.

Nəticə

Müxtəlif faktorların mənfi təsiri nəticəsində əkinəyararlı torpaq sahələrinin getdikcə azalması, eyni zamanda yüksəkməhsuldar heyvanların qapalı şəraitdə sənaye üsulu ilə yetişdirilməsi zərurəti heyvanların illik süd məhsuldarlığının 4-5 min tondan 8-10 min tona çatdırılması yolu ilə onların ümumi sayının azaldılmasını tələb edir. Bu, çox mürəkkəb və uzun vaxt tələb edən proses olsa da, səmərəlilik nöqtəyi-nəzərindən ölkə iqtisadiyyatı üçün vacib məsələdir.

Milli damazlıq nüvə potensialının yaradılması seleksiya-damazlıq işlərinin elmi nailiyyətlərə söykənməklə yenidən qurulması, bu sahəyə yanaşmanın tamamilə dəyişməsi, möhkəm yem bazasının yaradılması, balanslaşdırılmış yem rasionlarından istifadə edilməsi, süni mayalama tədbirlərinin keyfiyyətcə daha yüksək səviyyəyə qaldırılması, embrion köçürmə və selektiv toxumlardan istifadə metodlarının mənimsənilməsi və bütün damazlıq təsərrüfatlarında geniş tətbiq edilməsi yolu ilə mümkündür.

Hal-hazırda bütün ölkələrdə südlük maldarlığın inkişaf etdirilməsində gen və genom analiz metodlarından istifadə etməklə damazlıq heyvanların qiymətləndirilməsi üçün yeni texnologiyalardan istifadə edilir [10]. Bizim ölkəmizdə də südlük maldarlıqda iqtisadi nöqtəyi-nəzərdən daha səmərəli olan milli damazlıq nüvə təsərrüfatlarının yaradılması və cins mal-qaranın idxaldan asılılığının azaldılması məqsədilə genetik indekslərdən istifadə etməklə heyvanların məhsuldarlığının erkən yaşda aşkar edilməsi və seleksiya-damazlıq işlərinə yalnız daha yüksək genetik və məhsuldarlıq keyfiyyətləri nümayiş etdirən heyvanların cəlb edilməsi üçün genom analizləri və molekulyar-genetika üsullarından istifadə edilməsi zəruridir.

Göstərilən çağırışlara uyğun olaraq ölkəmizdə damazlıq südçülük sənayesinin maddi-texniki, həmçinin molekulyar-genetik bazasının formalaşdırılması ilə yanaşı südçülük maldarlıqda damazlıq işinin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi üçün kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır.

Bunların sırasına ilk növbədə:

- damazlıq sisteminin yuxarıdan aşağıya (vertikal) fəaliyyət göstərən çevik strukturunun yaradılması;
- südlük maldarlıqda damazlıq işinin hüquqi bazasının, zootexniki qaydaların norma və standartlarının hazırlanması;
- damazlıq sisteminə daxil olan qurumların fəaliyyət mexanizmi, qurumlararası (horizontal) münasibətlər və onların iş prinsiplərinin hazırlanması;
- subsidiya mexanizminin təmizqanlı heyvan alınması istiqamətində təkmilləşdirilməsi;
- süd istehsalı və emalının damazlıq südçülüyn davamlı və dayanıqlı inkişafına hədəflənmiş vahid sistemə çevrilməsi üzrə tədbirlərin aid edilməsi məqsədmüvafiqdir.

Ədəbiyyat

1. “Damazlıq heyvandarlıq haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2007-ci il 18 dekabr tarixli 516-IIIQ nömrəli Qanunu.
2. ARDSK AKT (2020). Azərbaycanın kənd təsərrüfatı. Statistik məcmuə. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı. 650 s.
3. ARDSK AKT (2019). Azərbaycanın kənd təsərrüfatı. Statistik məcmuə. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı. 642 s.
4. ARDSK (2015). 2015-ci il kənd təsərrüfatı siyahıyaalınması (məcmu məlumatlar). I hissə. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı.
5. Lətifova E.N. (2021). Azərbaycan Respublikasında damazlıq quşçuluğun inkişaf amilləri. “Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı” elmi-praktik jurnalı, №1 (35), 7-18 s.
<https://agroecomics.az/az/article/43/azerbaycan-respublikasinda-damazliq-quşculugun-ink/>
6. Тузов И.Н., Григорьева М.Г. Современные проблемы в скотоводстве. ББК 46.8 М94.
<https://kubsau.ru/upload/iblock/b09/b0986cd9ee4d55b52b6bee8560a89728.pdf>
7. Климов Н.Н., & Коршун С.И. (2017). Структура племенной службы в отрасли молочного скотоводства Республики Беларусь. *Аэкономика: экономика и сельское хозяйство*, (7 (19)).
8. Простыми словами: Племенное животноводство, или как стать племенным репродуктором. (2016, Август 08).
<https://milknews.ru/longridy/prostymi-slovami/Plemennoe-zhivotnovodstvo.html>
9. Федоренко В.Ф., Мишуrow Н.П., Маринченко Т.Е. & Тихомиров А.И. (2019). Анализ состояния и перспективы улучшения генетического потенциала крупного рогатого скота молочных пород.
10. Cattle Breeding in Germany (2014). Bianca Lind. German Cattle Breeders’ Federation Bonn, Germany.
11. Canadian Dairy Network. <https://www.cdn.ca>

Ph.D. in Agrarian Sciences, E.N. Latifova
Director adviser, Agro Researches Center

State regulation of dairy cattle breeding

Summary

The main objective of the livestock is breeding of high productive farm animals, improving existing and creation of new and more productive breeds. In this case, bred animals, along with productive qualities, must also have high adaptation characteristics for industrial rearing. They also have to meet the requirements of fully automated and mechanized industrial conditions used for milk and meat production.

This article analyzes the current situation in animal breeding, especially in dairy cattle breeding in Azerbaijan, the role of the government in the cattle breeding structure and breeding system in general, legislation applied in this area and state subsidies stimulating the dairy industry, problems of the dairy cattle breeding system, ways to eliminate problems, as well as improvement of the dairy cattle breeding system in the country.

The best breeding systems practices are also widely covered in order to improve the possibility of breeding elements that are suitable for our conditions in the future.

Keywords: *cattle breeding, breeding in the dairy livestock, role of the associations in cattle breeding, role of the government in cattle breeding, sustainable development of dairy cattle breeding.*

*Доктор философии по аграрным наукам Э.Н. Лятифова
Советник директора Центра аграрных исследований*

Государственное регулирование племенного дела в молочном скотоводстве

Резюме

Основная задача племенного дела в животноводстве - разведение высокопродуктивного поголовья животных, улучшение существующих и создание новых, более продуктивных пород. При этом племенные животные наравне с продуктивными качествами должны еще обладать высокими адаптивными свойствами для промышленного содержания, соответствовать требованиям автоматизированной и механизированной промышленной технологии производства молока и мяса.

В статье рассматривается текущее состояние племенного дела в области животноводства, особенно в молочном скотоводстве Азербайджана, роль государства в создании структуры племенного животноводства и племенного дела в целом, законодательство, применяемое в этой области, государственные субсидии, стимулирующие отрасли, проблемы племенного животноводства и способы их преодоления, а также пути совершенствования системы племенного дела в молочном скотоводстве.

Для совершенствования возможностей применения различных элементов племенного дела в наших условиях в будущем, в статье подробно описаны соответствующие системы племенного дела в других странах.

Ключевые слова: *племенное животноводство, племенное дело в молочном скотоводстве, роль ассоциаций в племенном животноводстве, роль государства в племенном животноводстве, развитие племенного дела в молочном скотоводстве.*